

SAFİYYÜDDİN-İ URMEVÎ'NİN ESERLERİNDEKİ USÛLLER İLE SONRAKİ DÖNEMLERDE YAZILAN ESERLERDEKİ USÛLLER ÜSTÜNE BİR İNCELEME^a

Gamze KÖPRÜLÜ¹, Fazlı ARSLAN^{2*}

¹Kayseri Büyükşehir Belediyesi Konservatuvarı ve Kayseri Diyanet Eğitim Kurumları Türk Musikisi Öğretim Elemanı
²Erciyes Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi Müzik Bölümü, Kayseri

ÖZET

Bu incelemede, XIII. yüzyıl mûsikî nazariyecilerinden Safiyyüddîn-i Urmevî'nin *er-Risâletü's-Şerefiyye fi'n-Nisebi't-Te'lîfiyye* isimli eseri başta olmak üzere sonraki yüzyıllarda Türk mûsikîsine yön veren mûsikî nazariyecilerinin eserleri incelenmiş, eserler içerisinde geçen usûller belirlenmiş ve Urmevî'den günümüze bu usûllerin nasıl bir değişime uğradığı tespit edilmiştir. Urmevî'nin eserinde dokuz usûl geçmektedir. Bunlardan sekizi sonraki eserlerin bazılarında aynen, bazılarında sadece isim olarak yer almaktadır. Bazı usûl isimleri ve yapıları sonraki yüzyıllarda değişmiş bazıları da varlığını tamamen kaybetmiştir. XVII. yüzyıldan itibaren usûllerin hem sayısı artmış hem de dairesel anlatım terk edilmiştir. Bu değişikliklerin detayı bu çalışmanın gövdesini oluşturmaktadır.

Bu çalışmanın amacı, Safiyyüddîn-i Urmevî döneminden başlayan ve günümüze kadar kaybolmadan varlığını sürdüren usûlleri belirlemek, yüzyıllar içerisinde geçirdikleri değişim çizgilerini kronolojik olarak ortaya koymaktır. Bu çalışma ile müzik araştırmacıları, günümüzde mevcut bazı usûllerin tarihsel değişim seyrini görme imkânı bulacaktır.

İnceleme, tarihsel, betimsel bir çalışmadır. Belgesel kaynak taraması yöntemine dayanmaktadır ve Urmevî'nin *Şerefiyye Risalesi* ve daha sonraki dönemlerde yazılan on iki adet müzik teorisi kaynağı ile sınırlandırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Safiyyüddîn-i Urmevî, edvâr, usûl

REVIEW ON THE RHYTHMS USED IN WORKS OF SAFI AL-DİN AL-URMAWĪ AND IN WORKS WRITTEN IN LATER PERIODS

ABSTRACT

In this study, XIII century's music theorist Safî Al-Dîn Al-Urmawî's *Al-Risâla al-Sharafîyya fi al-nisab al-ta'lîfiyya* (*The Sharafian Treatise on Musical Proportions*) have been identified aspect of rhythms (îkâ). Then works of other music theorists guiding Turkish music, have been examined and inferred rhythms from them and rhythms in Al-Urmawî's books submitted their variations form Al-Urmawî to the present. There are nine rhythms name in Al-Urmawî's book. Eight of them is the same in structure in some of the later works, some of them stands as just a name. Some of them have changed and some in later centuries disappeared completely. From the seventeenth century the number of rhythms has increased, circular narrative was abandoned. The details of these changes is the body of this work.

The purpose of this study, to determine rhythmic cycles arising from Safî Al-Dîn Al-Urmawî's period to the present and to submit their variations throughout the centuries chronologically. Music researchers will have opportunity with this study to see the course of historical change in some of the rhythms living today.

This is a descriptive, historical study, based on a method of documentary source scanning and limited to Al-Urmawî's *Al-Saharafiyya* and twelve music theory books in a subsequent period.

Keywords: Safî Al-Dîn Al-Urmawî, edvâr, rhythm.

^a Bu çalışma, Erciyes Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü'nde yapılan yüksek lisans tez çalışmasından yararlanılarak hazırlanmıştır.

* Yazışma yapılacak yazar: fazli.arslan@hotmail.com
Makale metni 01.06.2012 tarihinde dergiye ulaştırılmış, 17.09.2012 tarihinde basım kararı alınmıştır.

1. GİRİŞ

Usûl (ikâ) ile ilgili olarak Doğu’da ilk eser yazan Arap dilci, Halil b. Ahmet’tir (718- 786). Ancak Halil b. Ahmed’in usûllerle ilgili yazmış olduğu *Kitâbu'l-Îkâ* isimli eseri günümüze kadar ulaşmamıştır. Usûller konusunda sistemli olarak ilk çalışma yapan meşhur *Kitâbü'l-Mûsikâ'l Kebîr*’in (Büyük Müzik Kitabı) yazarı Fârâbî’dir. Fârâbî’nin adı geçen eserinde usûl konusu iki bölüm halinde kapsamlı olarak incelenir. Ardından onun kadar detaylı olmasa da İbn Sînâ *Cevâmiu İlmi'l Mûsikâ* adlı eserinde konuyu ele alır (İbn Sînâ, 2004: 62). XIII. yüzyılda ise Urmevî tarafından yazılan *Kitâbü'l-Edvar* ve *Şerefiyye*’de de usûl kavramı Fârâbî’de olduğu gibi kapsamlı olarak incelenir (Rızvanoğlu, 2007: VIII). Urmevî’nin eserlerinde yer alan usûllerin büyük çoğunluğu günümüzde de varlığını sürdürmektedir. Yapılan incelemede Urmevî’nin eserlerinde bulunan dokuz usûlden altısı günümüze ulaştığı tespit edilmiştir.

1.1. Safiyyüddîn-i Urmevî Kimdir?

Mûsikî nazariyatı konusunda üstün eserler vermiş büyük müzik adamı Urmevî 1216 yılında Urûmiye’de doğmuştur. Hem nazariyatçı hem iyi bir ud icrâcisidir. Urmevî aynı zamanda “nüzhe” ve “muğni” ismini verdiği iki müzik aleti icat etmiştir. Bu sazlar hakkında, Rauf Yekta, Ahmed oğlu Şükrullah’tan naklen geniş malumat vermiştir (Yekta, 1915: 236-239). Ölümü 1294 İsfahan’dır (Uygun, 1991: 25-26-33). Eserlerinde yer almamasına rağmen güfte mecmualarında Urmevî’nin 14 zamanlı “amel” usûlünde birkaç bestesinin olduğu kaydedilmektedir (Uslu, 2010: 131). Urmevî yalnız mûsikî alanında değil hat sanatı ve Arap Dili Edebiyatı gibi bir çok alanda da büyük üne sahiptir. Halife Musta’sım’ın özel kütüphanesinin başında bulunması bu özelliği sebebiyledir. Birçok ilimleri tahsil eden Urmevî’nin ilmi düzeyi, yazdığı kitaplardaki üslûp ve metodundan açıkça anlaşılmaktadır (Arslan, 2007: 18). Musiki nazariyatı alanında iki dev eser kaleme almıştır. Bu eserlerden ilki *Kitâbü'l-Edvâr* diğeri ise *er-Risâletü’ş-Şerefiyye*’dir.

Urmevî, Kiesewetter tarafından Şark’ın Zarlino’su (1517-1590) olarak adlandırılmış (Farmer, 1965: XXIV introduction), ortaya koyduğu on yedi perdeli ses sistemi birçok yazar tarafından savunulmuş, geliştirilmiş asırlar boyunca bütün yazma müzik eserlerinin temel kaynağı olmuş, ortaya koyduğu sistem Endülüs’ten Çin’e ve Orta Afrika’dan Kafkaslara kadar geniş bir sahada müzik teorisyenlerin üzerinde derin tesirler bırakmıştır (Can, 2001: 85). Bu sistem Hubart Parry tarafından “sistemlerin en mükemmeli” (Farmer, 1931: 368) olarak değerlendirilmiştir. Öztuna’ya göre (1987: 74)

“Hem Türk hem İslam alemi ondan önce ve ondan sonra onun çapında bir musiki alimi yetiştirememiştir.”

1.2. Safiyyüddîn-i Urmevî’nin Eserinde Kullandığı Usûller

Birinci Sakîl (Sakîlul evvel)

İki veted, fâsıla-i suğra, hafif sebeb ve fâsıla-i suğra şekliyle düzenlenen birbirine eşit on altı vuruştan oluşur (Arslan, 2007: 92-93). Vezni mefâilün feilün müfteilün dür.

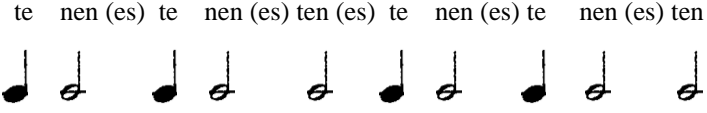
16/4

te nen (es) te nen (es) te ne nen (es) ten (es) te ne nen (es)

İkinci Sakîl (Sakîlu's- Sâni)

Usûl iki veted (tenen), bir hafif sebep (ten), iki veted ve bir hafif sebepten oluşmuştur. Aruz kalıbı me fâ î lâ tün'dür (Arslan, 2007: 93) 16 zamanlıdır.

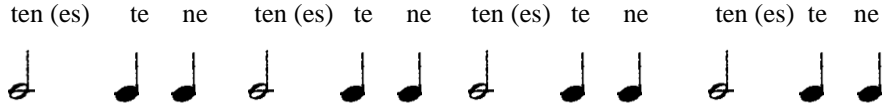
16/4 (Uygun 1999: 232)

Hafifu's-Sakîl

Usûl hafif sebep ve sakîl sebepten meydana gelir. Vezni fe î lün dür (Arslan, 2007: 93) 16/4 zamanlıdır.

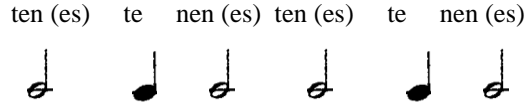
16/4 (Uygun, 1999: 232-233)

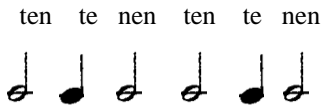
Hafifu'r-Remel

Hafifu'r-Remel'in Vezni Müf te î lâ tün'dür (Arslan, 2007: 93).

10/4

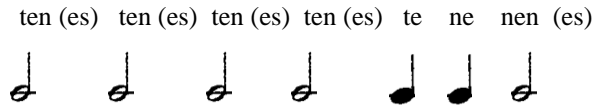
10/4 (Uygun, 1999: 235)

Remel

Usûl hafif sebep ve fâsıl-i suğra'dan meydana gelir. Vezni müfte î lâ tün fe i lün'dür (Arslan, 2007: 93).

12/4

Mudâafu'r-Remel

Her devir bir fâsıla ve dört sebebden oluşur. Vezni fe i lâ tün'dür (Arslan, 2007: 93).

24/4

te ne nen (es) te ne nen (es) ten (es) ten (es) ten (es) ten (es) ten

ten (es) te ne nen (es) (Uygun 1999: 233-234)

Hezec

Hezec usûlü on iki zamanlıdır. Fakat bazı alimler 6 zaman olarakta kaydetmişlerdir (Uygun, 1999: 123-124).

12/4

te ne nen (es) te nen (es) te nen (es) ten (es)

Fahte

Usûl fâsıla-i suğra ve hafif sebepten oluşur. Vezni müf te î lün fe î lün müf te î lün fe î lün'dür (Arslan 2007: 93)

20/8 (Uygun 1999: 236)

te ne nen ten te ne nen te ne nen ten te ne nen

Zâid Fahte

Vezni müf te î lün fe î lün müf te î lün fe î lün müf te î lün fe î lün'dür (Arslan, 2007: 382) 28 zamanlıdır.

28/8

te ne nen ten te ne nen te ne nen te ne nen ten te ne nen te ne nen

2.URMEVİ'DEN SONRAKİ DÖNEMLERDE YAZILAN ESERLERDEKİ USÛLLER

Sonraki dönemlerde yazılan eserler içerisinde birçok usûl başlığı yer almaktadır. Ancak biz sadece Urmevî'nin eserlerinde kullandığı usûller incelenmiştir.

2.1. Abdülkadir Merâgî, Şerhü'l- Edvar

Devr'i Sâkîlu'l-Evvel (Birinci Sakîl)

Merâgî'ye göre bu devir, her devir zamanının sekiz sâkil sebebe eşit olduğu on altı vuruşa (nakre) sahip olan ikâ'dır (Kolukıncık ,2009: 79).

16/4

te nen te nen te ne nen ten te ne nen

Sâkîlu's-Sânî (İkinci Sakîl)

Merâgî'ye göre bu dairenin bütün zamanları her devirde Sakîlu'l-evvel devirlerinin zamanlarına eşittir (Kolukıncık, 2009: 79).

16/4

te nen te nen ten te nen te nen ten

Hafîfus-Sâkil

Merâgî'ye göre "Hafîfu's-sakîl" devrinin zamanı da yine "Sakîlu'-evvel" eşittir (Kolukıncık, 2009: 79).

16/4

ten te ne ten te ne ten te ne ten te ne

Sakîlu'r-Remel (Mudâafu'r-Remel)

Merâgî, "Sakîlu'r-Remel" devrinin her devrinin zaman bakımından on iki sebebe eşit olduğunu belirtir. Vuruşların hepsi yirmi dördtür (Kolukıncık 2009: 80).

24/4

te ne nen (es) te ne nen (es) ten (es) ten (es) ten (es) ten (es) ten (es)

ten (es) te ne nen (es) (Sezikli, 2007: 80)

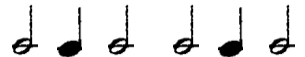

Hafîfu'r-Remel

Hafîfu'r-remel usûlü on vuruşa sahiptir. Asıl darbları birinci sebebin birinci vuruşu ve son vetedin birinci vuruşudur (Kolukıncık, 2009: 80).

10/4

ten te nen ten te nen

Remel

12 zamanlıdır. Ten ten tenenen tenenen (Kolukırık, 2009: 82). Murat Bardakçı eserinde Remel usûlünün ikinci bir şeklinide göstermiştir. Bu ikinci şeklin darbları; ten ten ten ten tenenen'dir.

12/4 (Bardakçı 1986, 86)

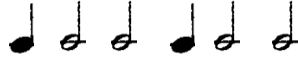
ten ten te ne nen te ne nen

Hezec

Hezec usûlü on zamanlıdır, ancak icrâcılar bunu altı zaman olarak kullanırlar (Kolukırık, 2009: 322). Usûl veted ve hafif sebepten oluşur.

10/4

te nen ten te nen ten

6/4

te ne nen ten

Fahte

Merâgî usûlü Fahte başlığı altında dört gruba ayırmıştır. Beş, on yirmi ve kırk zaman olarak incelemiştir. Biz asıl zamanımız olan yirmi zamanlı Fahteyi kullanacağız.

20/4 (Kolukırık, 2009: 323)

te ne nen ten te ne nen te ne nen ten te ne nen

2.2. Fethullah Şîrvânî, Mecelletün Fi'l- Mûsîka**Sakîlu'l-Evvel (Birinci Sakîl)**

Usûlün her devrinin karşısında 8 sebab-i sakîl vardır ve vuruşlarının sayısı 16'dır (Akdoğan, 2009: 247).

16/4

te nen te nen te ne nen ten te ne nen

Sakîlu's-Sâni (İkinci Sakîl)

Bu usûlün zamanı Sakîlu'l-evvel usûlünün zamanına eşittir (Akdoğan, 2009: 248).

16/4

te nen te nen ten te nen te nen ten

Haffu's-Sakîl

İncelenen iki usûlde olduğu gibi bu usûlde 16 zamana eşittir (Akdoğan, 2009: 249-250).

16/4

ten te ne ten te ne ten te ne ten te ne

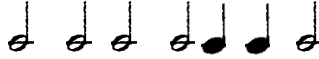

Remel

Devrinin zamanları 6 sebep ve vuruşları 12'dir (Akdoğan, 2009: 252).

12/4

ten ten ten ten te ne nen

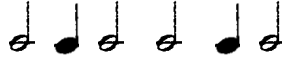

Haffu'r-Remel

Bu 10 vuruşlu bir usûldür. Şekli şöyledir: "Ten-tenen-ten-tenen" (Akdoğan, 2009: 252-253).

10/4

ten te nen ten te nen

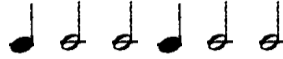

Hezec

Hezec usûlünün zamanları Haffu'r-remel usûlünün zamanlarına eşittir. Şekli: "tenen- ten-tenen-ten dir (Akdoğan, 2009: 253-254).

10/4

te nen ten te nen ten

Darbu'l-Fahtî

"Ten-tenenen-tenenen-ten-tenenen-tenenen" şeklinde olduğu gibi 20 vuruşlu bir usûldür (Akdoğan, 2009: 256).

20/4

ten te ne nen te ne nen ten te ne nen te ne nen

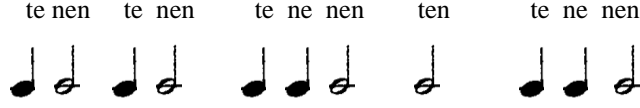

2.3. Lâdikli Mehmet Çelebi, *Er- Risâletü'l- Fethiyye*

Birinci Sakîl

Usûl hafif sebep, veted ve fâsıla-i suğra2dan meydana gelir.

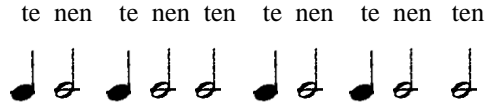
16/4 (Tekin 1999: 217)

İkinci Sakîl

Usûl hafif sebep ve veted'den oluşur.

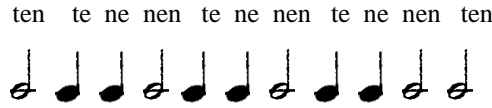
16/4 (Tekin 1999: 219)

Hafifü's-Sakîl

Bunun her ölçüsünde Sakîlü'l-evvel ölçüsüne eşitlik söz konusudur. Bunu dört fâsıla-i suğraya, bunun yanı sıra aşağıdaki gibi bir sâkil, hafif ve sebebe ayırdılar (Tekin, 1999: 220).

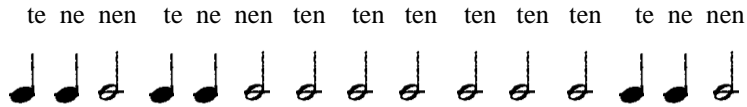
16/4

Sakîlü'r-Remel (Mudâafu'r Remel)

Bu usûle aynı zamanda Müza'afü'r-remel de denir ve bu ölçüsü 24 usûl vuruşuna eşit olandır. Bunu aşağıdaki örnekte olduğu gibi üç fâsıl-i-suğrâ ve altı hafif sebep yaptılar (Tekin, 1999: 221).

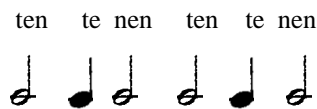
24/4

Hafifü'r-Remel

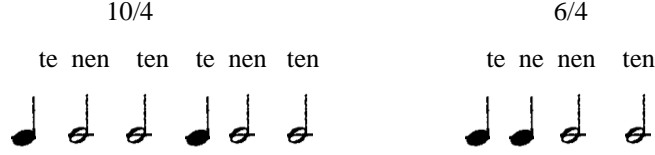
Ölçüsü on vuruşa eşittir. Aşağıdaki örnekte görüldüğü gibi bunu iki veted ve iki hafif sebebe ayırdılar (Tekin, 1999: 222).

10/4

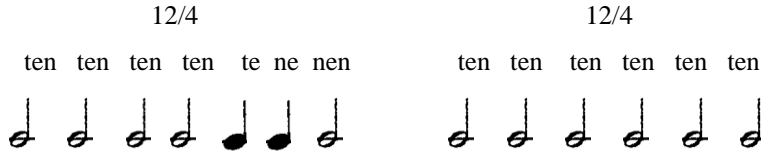
Hezec

Hezec usûlü iki çeşittir. Birincisi Hezec-i kebîr (on zamanlı) ikincisi Hezecu's-sagirdir (altı zamanlı) (Tekin, 1999: 222-223).

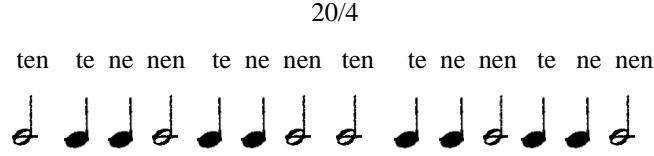
Remel

Remel bir ölçü hezecu's-sagirin iki ölçüsüne eşit olan usûl vuruşudur ve ölçüsü 12 usûl vuruşu zamanına eşittir (Tekin, 1999: 224-225).

Fâhitî

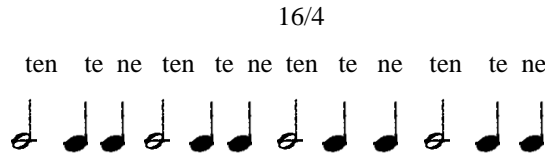
Usûl hafif sebep ve fasıla-i suğra'dan meydana gelir (Tekin, 1999: 225).

2.4. Alişah Bin Hacı Büke, *Mukaddimetü'l Usûl*

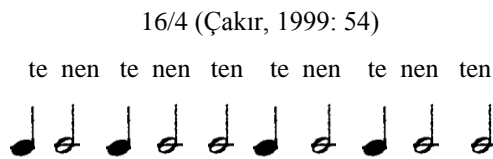
Hafifu's-Sakîl

Usûl sebab-i hafif ve sebab-i sakîlden meydana gelir. Bu failün vezninde olup ona muhammes-i sagîr de derler (Çakır, 1999: 54).

Sakîl-i Sâni (İkinci Sakîl)

Sekiz zamanlı gelişir ve terkibi iki veted ve bir sebep'dir. Vezni ise mefâilatün'dür.

Sakîl-i Evvel (Birinci Sakîl)

Bir fâsıla-i evvel ve bir sebeb-i evvel'den oluşur (Çakır, 1999: 55).

16/4

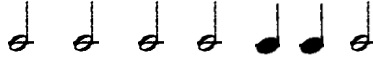
te nen te nen te ne nen ten te ne nen

Remel

On iki zamanlıdır. Terkibi dört sebeb ve bir fâsıladır (Çakır, 1999: 56).

12/4

ten ten ten ten te ne nen

Haffû'r-Remel

Alışah bin Hacı Büke bu usûlü altı zaman olarak almıştır. Terkibi bir sebeb ve bir fâsıladır. Ten tenenen gibi. Vezni ise müfteilün'dür (Çakır, 1999: 55).

6/4

ten te ne nen

Muzâ'af Remel (Mudâafu'r-Remel)

Muzâ'af remel usûlünün diğer adı da sakîlü'r-remeldir. Yirmi dört zamanlı bir usûldür. Terkibi ise iki fâsıla, altı sebeb ve bir fâsıladır (Çakır, 1999: 56).

24/4

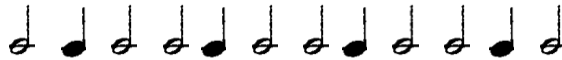
te ne nen te ne nen ten ten ten ten ten ten te ne nen

Fevaht

Fahte küçük (beş zamanlı, orta (on zamanlı) ve büyük (yirmi zamanlı) olmak üzere üç kısma ayrılır (Çakır, 1999: 57). Burada büyük zamanlı Fahte usûlü incelenmiştir.

20/4

ten te nen ten te nen ten te nen ten te nen

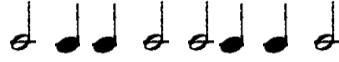
2.5.Seydi, *El- Matla*

Dâire-i Remel Nısfül Asl

Seydî bu başlık altındaki usûlü bir sebeb bir fasıla bir sebeb bir fasıla şeklinde kaydetmiştir

12/4 (Arısoy, 1988: 80)

ten te ne nen ten te ne nen

Dâire-i Remel-i Tâvil

Usûl on sekiz zamanlıdır.

18/4

ten te ne ten ten nen ten nen ten ten (Arısoy 1988: 80)

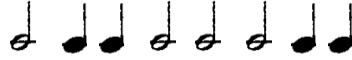

Dâire-i Remel-i Kasîr

Usûl on iki zamanlıdır.

12/4

ten te ne nen ten nen te ne (Arısoy, 1988: 80)

Dâire-i Sakîl

Bu usûlü incelediğimizde usûlde karşımıza iki aşama çıktı. Birinci aşamada yirmi, ikinci aşamada ise yirmi dört zamanlı usûl çıktı karşımıza (Arısoy, 1988: 80). Biz yirmi zamanlı Fahte usûlünü alacağız.

20/4

ten te ne ten te ne ten te ne ten te ne ten te ne (Arısoy, 1988: 80)

Dâire-i Fahte

Usûl on dört zamanlıdır.

14/4

ten te nen te nen ten nen ten (Arısoy, 1988: 80)

Dâire-i Hafif

Usûl on sekiz zamanlıdır.

18/4

ten ten nen te nen ten ten nen te nen (Arısoy, 1988: 80)

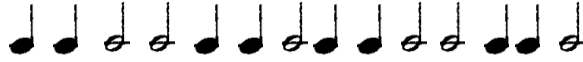
2.6. Ali Ufkî Bey, *Mecmû'a-i Sâz ü Söz*

Fahte

() , () şekilleri bu usûlü ifade etmek için kullanılmıştır (Cevher, 1995: 40). Usûl yirmi zaman olarak kullanılmıştır.

20/4

te ne nen ten te ne nen te ne nen ten te ne nen

Hafif

() şekli ile gösterilmiştir (Cevher, 1995: 41).

16/4

ten te ne ten te ne ten te ne ten te ne

2.7. Kantemiroğlu, *Kitâb-ı İlmî'l Mûsikî Alâ Vechi'l-Hurufat*

Remel

Kantemiroğlu bu usûlünde ismini verdiği halde açıklamamıştır (Çakır, 1999: 56).

12/4

ten ten te ne nen te ne nen

Hezeç

Kantemiroğlu hezeç usûlünü yirmi iki zaman olarak incelemiştir (Tura, 2001: 171).

22/4

düm düm düm tek düm düm tek te-ke te-ke düm tek düm tek düm te-ke te-ke

2.8. Abdülbâkî Nâsır Dede *Tetkîk ü Tahkîk*

Fahte

Ağır ölçekli on vuruştur. Şekli budur: (Tura, 2006: 69)

10/4

düm düm tek tek tek düm tek düm tekke tekke

Remel

İkinci derece hafif le yirmi altı vuruştur. Şekli budur: (Tura, 2006: 71)

26/4

düm tekke düm tekke tekke düm tekke düm tek düm tek düm düm tek teke teke

2.9. Rauf Yektâ, *Türk Mûsikîsi*

Fahte

Usûl on zamanlıdır.

10/4 (Yektâ, 1986: 115)

düm düm düm tek tek tek düm tek düm tek tek tek

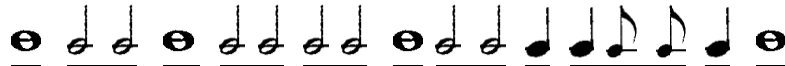

Remel

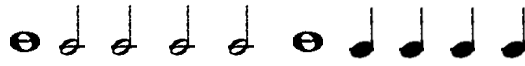
Rauf Yekta Bey Remel usûlünü yirmi sekiz zaman olarak incelemiştir (Yektâ, 1986: 126).

28/2

düm tek kâ düm tek kâ tek kâ düm tek kâ düm tek te ke düm tek

tek düm tek düm düm tâhek tek kâ tek kâ

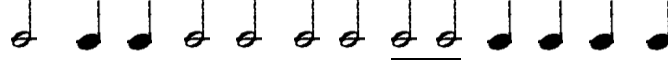
2.10. Veli Kanık, *Türk Mûsikisinde Rîtm Unsuru ve Nota Kaideleri*

Fahte

Fahte usûlünü 20 darbla göstermekte ise de, vuruluşuna ve darb vahidi kıyasisine göre bu usûl, 5 darblı bir usûlün iki defa tekrarlanmasından meydana gelen (10) (Kanık, 1954: 38).

20/4

düm düm düm tek tek tek düm tâ hek tek kâ tek kâ

Remel

Remel usûlü bazı eserlerde 28/2'likle gösterilmekte ise de usûlün vuruluşuna ve başa konulan rakamların ifade ettiği manaya göre 28/2'likle değil 14/1'likle yazılması icab eden 14 darblı muhtelit bir usûldür (Kanık, 1954: 112-113).

56/4

düm tek kâ düm tek kâ tek kâ düm tek kâ düm tek te ke düm

tek tek düm tek düm düm tâ hek tek kâ tek kâ

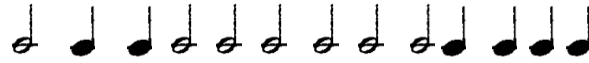
2.11. İsmail Hakkı Özkan *Türk Mûsikisi Nazariyatı ve Usûlleri Kudüm Velveleleri*

Fahte Usûlü

Bir 4 zaman iki 6 zaman ve sonda yine bir 4 zamandan veyâ başka bir deyişle bir sofyan, iki yürük semâi ve bir sofyandan yapılmıştır (Özkan, 1990: 650).

20/4

düm düm düm tek tek tek düm tâ hek te ke te ke

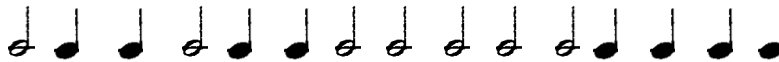

Hezeç

Yirmi iki zamanlıdır. Usûl 6+4+4+4+4=22 şeklindedir (Özkan, 1990: 652).

22/4

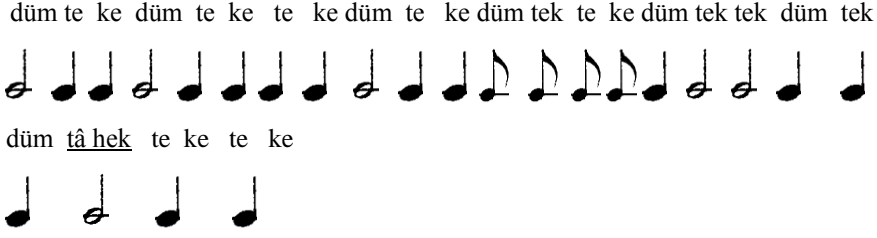
düm düm düm tek düm düm tek düm tek düm tek te ke te ke

Remel

XV. veyâ XVI. asırda bulunmuş bir usûldür. Yirmi sekiz zamanlıdır. (4+6+4+6+4+4=28) (Özkan, 1990: 667-669).

28/4

3.XIII. YÜZYILDAN BUGÜNE USÛLLER VE DEĞİŞİMLERİ

3.1. Birinci Sakîl

Urmevî, Abdülkâdir Merâgî, Fethullah Şîrvânî, Lâdikli Mehmet Çelebi ve Alişâh bin Hacı Bûke'nin eserlerinde kaydettikleri Birinci Sakîl usûlleri aynıdır. Günümüzdeki evfer usûlünden hareketle Sakîli evvelin, evfere dönüşmüş olması mümkündür. Bize özellikle sondan ikinci vuruşun kısa, diğerlerinin uzun olması evferi çağrıştırmaktadır (Uslu, 2010: 127). Seydî eserinde usûlü Dâire-i Vereşân başlığı altında 12 zaman olarak kaydetmiştir. Ali Ufkî usûlü Berevşân başlığı altında 16 zaman olarak kaydetmiştir (Cevher, 1995: 45). Kantemiroğlu eserinde usûlü 16 zamanlı Berevşân başlığı ile kaydetmektedir (Tura, 2001:164). Kantemiroğlu, Nâsır Dede, Yekta, Kanık ve Özkan'ın verdiği Berevşân usûlleri günümüzde kullanılan Nim Berevşân usûlü darblarıdır.

3.2. Hafifus-Sakîl Usûlü

Urmevî Hafifus-Sakîl usûlünü 16 zaman olarak kaydetmiştir. Usûlü dört sofyan ya da iki düyek olarak düşünebiliriz. Hafifus-sakîlden üretilen 8 zamanlı muhammesvasat, 4 zamanlı muhammessagir usûllerinin bugün sırasıyla “çiftedüyek, düyek, sofyan” usûllerine denk geldiğini Suphi Ezgi söylemektedir (Uslu, 2010: 128). Abdülkâdir Merâgî ve Fethullah Şîrvânî'nin kaydettikleri usûller Urmevî'nin kaydettiği Hafifus-Sakîl usûlü ile aynıdır. Lâdikli Mehmet Çelebi usûlü aynı zaman kalıbında ama farklı darblarla kullanmıştır (Uslu, 2010: 128-129). Alişâh bin Hacı Bûke eserinde usûlü farklı darblarla işlemiştir. Ancak darb kurulumuna baktığımızda ise iki düyek usûlü karşımıza çıkar. Seydî'den itibaren usûl Muhammes ismiyle kaydedilmeye başlanmıştır. Seydî usûlü 16 zaman olarak kaydetmiştir. Ali Ufkî usûlü Muhammes başlığı altında 32 zaman olarak kaydetmiştir (Cevher, 1995: 41). Abdülbâki Nasır Dede eserinde usûlü 16 zaman olarak kaydetmiştir. Kanık, Yektâ ve Özkan'ın kaydettikleri usûller günümüzde kullanılan Muhammes usûlüdür.

3.3. Hafifu'r-Remel

Urmevî'ye göre 10 zamanlı 4 vuruşludur. Usûlün vuruluş şekli Aksak Semâi'den çok günümüzde kullanılan Aksak Semâi Evferi'ne benzemektedir. Merâgî, Şîrvânî, Lâdikli usûlü Urmevî gibi kullanmışlardır. Hacı Bûke usûlü 6 zaman olarak incelemiştir. Seydî'de Hafifu'r-Remel usûlüne rastlayamadık. Ufkî ve Kantemiroğlu eserlerinde Hafifu'r-Remel usûlüne yer vermemişlerdir. Nâsır Dede'den itibaren usûl, Aksak Semâi ismiyle anılmaya başlanmıştır. Usûl 10 zaman olarak işlenmiş. Urmevî'nin kaydettiği usûl ile aynıdır. Yektâ, Kanık, Özkan'ın eserinde kullandığı Aksak Semâi usûlü Urmevî'nin kaydettiği usûl ile aynıdır ve günümüz Aksak semâi usûlüdür.

3.4. Remel

Sengin Semâi usûlünün eski şeklidir. Urmevî remel usûlünün iki katının sakîlu'r-remel usûlünü meydana getirdiğini kaydetmiş olup, mûsikîmizde daha sonraları kullanılan remel usûlü yirmi sekiz zamanlı olarak değişim göstermiştir (Uygun, 1999: 234-235).

Merâgî usûlü iki farklı kalıp üzerinde incelemiştir. Şîrvânî, Lâdikli, Hacı Bûke ve Seydî'nin kaydettiği Remel usûlü Urmevî ile aynıdır. Ali Ufkî Remel usûlü hakkında bilgi vermemiştir. Kantemiroğlu eserinde usûle 12 zaman olarak yer

vermektedir. Darb bakımından Urmevî'nin darb karakterleriyle benzerlik göstermemektedir. Nâsır Dede eserinde usûle 26 zaman olarak yer vermiştir. Yektâ, Kanık, Özkan'ın kaydettikleri usûller günümüzde kullanılan Remel usûlüdür.

3.5. Hezec

Urmevî usûlü 12 zaman olarak eserinde kaydetmiştir. Abdülkâdir Merâgî usûlü 10 zaman olarak eserinde kaydetmiştir. Fethullah Şîrvânî, Lâdikli Mehmet Çelebi, usûlü 10 zaman olarak kaydetmişlerdir. Usûller Urmevî'nin usûlü ile benzerlik göstermese de Abdülkâdir Merâgî'nin kullandığı usûl ile aynıdır. Alişah bin Hacı Büke, Seydî ve Ali Ufkî'nin eserlerinde Hezec usûlüne rastlayamadık. Kantemiroğlu hezec usûlünü 22 zaman olarak kaydetmiştir. Kaydedilen usûl günümüzde kullanılan Hezec usûlünün aynıdır. Abdülbâkî Nâsır Dede ve Rauf Yektâ, Veli Kanık eserlerinde Hezec usûlünü kaydetmemişlerdir. İsmail Hakkı Özkan kaydettiği Hezec usûlü Kantemiroğlu'nun kaydettiği usûl ile aynıdır ve günümüz Hezec usûlüdür.

3.6. Fahte Usûlü

Urmevî, Merâgî, Şîrvânî ve Ali Ufkî, Fahte usûlünü 20 zaman olarak aynı darblarla kaydetmişlerdir. Lâdikli Fâhitî el-kebir olarak bahsettiği usûl'ün 20 zamanlı olduğunu belirtmiş fakat usûlün darblarını vermemiştir.

Alişah bin Hacı Büke Fahte usûlünü 5 ve 10 zaman olarak işlemiştir. Seydî usûlü 14 zamanlı olarak kaydetmiştir. Nâsır Dede usûlü ağır ölçekle 10 zaman olarak incelemiştir. Darblardaki bazı isim farklılıkları dışında Urmevî'nin kullandığı Fahte usûlü ile aynıdır. Yektâ usûlü 10 zaman olarak eserinde yer vermiş. Darb isimlerindeki bazı farklılıklar dışında Urmevî'nin Fahte usûlü ile aynıdır. Kanık ve Özkan'ın kullandıkları Fahte usûlü birbirinin aynıdır ve Urmevî'nin kullandığı usûle göre bazı darb isimlerindeki farklılıklar dışında aynıdır.

Nazariyeciler ve Eserlerinde Geçen Usûller

	Birinci Sakil	İkinci Sakil	Hafifu's-Sakil	Hafifu'r-Remel	Mudâaffu'r-Remel	Remel	Hezec	Fahte	Zaid Fahte
Safiyüddin-i Urmevî	X	X	X	X	X	X	X	X	X
Abdülkadir Merâgî	X	X	X	X	X	X	X	X	
Fethullah Şîrvânî	X	X	X	X	X	X	X	X	
Ladikli M. Çelebi	X	X	X	X	X	X	X	X	
A. Hacı Büke	X	X	X	X	X	X		X	
Seydî	X		X	X	X	X		X	
Ali Ufkî	X		X					X	
Kantemiroğlu	X					X	X		
A. Nasır Dede	X		X	X		X		X	
Rauf Yektâ	X		X	X		X		X	
Veli Kanık	X		X	X		X		X	

Eekrem Karadeniz	X		X	X		X	X	X	
İ. Hakkı Özkan	X		X	X		X	X	X	
Şeref Çakar	X		X	X		X	X	X	

4.SONUÇ VE ÖNERİLER

4.1. Sonuç

Çalışmada XIII. yüzyıldan bugüne usûller incelenmiş ve değişimleri aşağıda maddeler halinde verilmiştir.

- 1- Birinci Sakîl; XVII. yüzyıldan itibaren Berefşân, XX. yüzyılda da 16 zamanlı Nim Berefşân adını almıştır.
- 2- İkinci Sakîl; Urmevî'nin tarifi ile günümüzde kullanılmamakta olduğu kanaati yaygın olsa da, devri revan, düyek ve fer'î usûllerine benzemektedir.
- 3- Hafifu's-Sakîl; Seydî'den (XVI. yy) itibaren Muhammes adını almıştır.
- 4- Hafifu'r- Remel; XVIII. yüzyıldan itibaren Aksak Semâi adını almıştır.
- 5- Mudâaffu'r- Remel; XV. yüzyıldan sonra hiçbir yüzyılda görülmemektedir.
- 6- XV. yüzyıl sonrasında ise bazı usûller varlığını kaybederken bazıları da isim değişikliklerine uğramışlardır.
- 7- Zaid Fahte; yalnızca Urmevî döneminde kaydedilmiş bir usûldür.
- 8- XVII. yüzyıldan itibaren usûlü oluşturan darb isimlerinin ifadesi değişmiş ve dâiresel anlatım kullanılmamaya başlanmıştır.
- 9- XVII. yyitibaren eserlerde kaydedilen usûllerin sayısı daha da artmaya başlamıştır.

4.2. Öneriler

XIII. yüzyılın önemli nazariyecilerinden olan Urmevî yaptığı çalışmalarla hem mûsikî nazariyâtına hem de kendisinden sonra gelecek yazarlara büyük katkılar sağlamıştır. Urmevî'nin eserlerinde yer alan ikâ' konusu geniş çapta inceleme ve araştırma yapmaya değer bir konudur. Bu bağlamda XIII. yüzyıl ve sonrasında verilen eserlerdeki ikâ' daha kapsamlı olarak yeniden incelenmeli, mûsikî nazariyâtçıları bu konuya farklı bakış açıları ile odaklanmalı, Türk mûsikînin temelini oluşturan usûl konusu gözardı edilmemelidir. Yapılması gereken bu çalışmalar daha sonraki dönemlere zengin bir altyapı oluşturması ve ışık tutması açısından büyük öneme sahiptir.

KAYNAKLAR

- Akdoğan, B. 2009. *Fethullah Şirvânî ve Mûsikî Risâlesi* (1. Baskı). Ankara: Bilge Ajans ve Matbaası.
- Arısoy, M. 1988. *Seydî'nin El- Matla' Adlı Eseri Üzerine Bir Çalışma*. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul.
- Arslan, F. 2007. *Safiyüddîn-i Urmevî ve Şerefiyye Risâlesi* (1. Baskı). Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınevi.
- Bardakçı, M. 1986. *Maragalı Abdülkadir*, İstanbul: Pan Yayıncılık.
- Can, M. C. 2001. *XV. Yüzyıl Türk Mûsikîsi Nazariyâtı, (Ses Sistemi)* Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Cevher, M. H. 1995. *Ali Ufkî Bey ve Hâzâ Mecmû'a- i Sâz ü Söz* (Transkripsiyon, İnceleme). Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı. Doktora Tezi. İzmir.
- Çakır, A. 1999. *Alişah B. Hacı Büke'nin Mukaddimetü'l- Usûl Adlı Eseri*. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları AnaBilim Dalı. Doktora Tezi. İstanbul.
- Farmer, H. G. 1965. *The Sources of Arabian Music*, Leiden.

-1931. "Music", *The Legacy of Islam*, Oxford University Press.
- İbn Sînâ, 2004. *Mûsikî*, (Çev. Ahmet Hakkı Turabi), İstanbul: Litera Yayıncılık.
- Kanık, V.
1954. *Türk Musikisinde Ritm Unsuru ve Nota Kaideleri*, İstanbul: Hüsnütabiat Matbaası.
- Kolukırcık, K. 2009. *Abdülkâdir Merâgî Ve “Şerhu'l Edvâr” Adlı Eserinin XIV. Yüzyıl Türk Mûsikîsi Nazariyatındaki Yeri*. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi Ve Sanatları (Türk Din Mûsikîsi) Ana Bilim Dalı. Doktora Tezi. Ankara.
- Özkan, İ. H. 1990. *Türk Mûsikîsi Nazariyatı ve Usûlleri, Kudüm Velveleleri* (3. Baskı). İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Öztuna, Y. 1987. *Türk Musikisi, Teknik ve Tarih*, İstanbul: Türk Petrol Vakfı yayınları.
- Rızvanoğlu, M. İ. 2007. *Fârâbî'de 'İkâ' Teorisi*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlahiyat AnaBilim Dalı İslam Tarihi Ve Sanatları Bilim Dalı Doktora Tezi. İstanbul.
- Sezikli, U. 2007. *Abdülkâdir Merâgî Ve Câmiu'l- Elhan'ı*. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlahiyat AnaBilim Dalı İslam Tarihi Ve Sanatları Bilim Dalı. Doktora Tezi. İstanbul.
- Tekin, H. 1999. *Ladikli Mehmet Çelebi ve er- Risâletü'l Fethiyyesi*. Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Ortaçağ Tarihi AnaBilim Dalı. Doktora Tezi. Niğde.
- Tura, Y. 2001. *Kitâbı İlmi'l- Musikî alâ vechi'l- Hurûfât I- II* (1. Baskı). İstanbul: Yapı Kredi Yayınevi.
- Tura, Y. 2006. *Tetkik ü Tahkik* (1. Baskı). İstanbul: Pan Yayıncılık.
- Uslu, R. 2010. *Selçuklu Topraklarında Müzik* (1. Baskı). Konya: Konya Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü.
- Uygun, N. 1999. *Safiyüddin Abdülmü'min Urmevî ve Kitâbü'l- Edvârı* (1. Baskı). İstanbul: Kubbealtı Neşriyat.
- Yektâ, R. 1986. *Türk Musikisi* (1. Baskı). İstanbul: Pan Yayıncılık.
- 1915. “Türk Sazları” *Milli Tetebbular Mecmûası*, c. II, sayı. 5, Matbaa-i Âmire yayınları.